

УДК 82-1(477):398.41

Н. Д. ОСЬМАК, Я. В. ДИЯК

ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОНОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ У ЦИКЛІ «ЗРАДА» ВОЛОДИМИРА СВИДЗІНСЬКОГО

У статті з'ясовуються особливості демонологічних образів у циклі «Зрада» В. Свідзінського. Визначено, що в цьому циклі реалізується образна біполярність, переважають демонічні начала. Поет не відходить від традиційного фольклорного уявлення про демонологічні образи, органічно вплітаючи їх у поетичний ряд.

Ключові слова: демонологія, образ, міф.

Постать видатного митця може інколи губитися з-поміж навали сірості, особливо якщо цьому сприяє політичний режим, нещадний до інакодумців. Так сталося і з Володимиром Свідзінським, якого, проте, повернули з Лети і вознесли на постамент, гідний його обдарування. Велику увагу до себе привернуло його «зникоме розцвітання» (В. Стус) – Е. Соловей, В. Стус, І. Дзюба, М. Моклиця, К. Москалець; низка науковців досліджували його життєпис і творчий поступ. «Світ Свідзінського – це країна, де ще не ступала людська нога, країна, що вражає своєю новістю та незвичністю. Занурившись у неї, не знайдеш доріг назад. Ця країна – найзаповітніша прабатьківщина нашої душі, така далека, така глибока, така прихована, що тільки велике чародійство могло злегка відкрити її для нас...» [2, 151].

Володимир Свідзінський постає не лише як поет, але і як міфотворець: «Мислителне й фольклорно-мітологічне начала постають у дивовижному злитті. (...) Де інший поет послуговується відомими фольклорними символами – цей творить свої – тієї ж природи. Або збагачує ті, що вже існують, цілим спектром нових значень; це не переосмислення, а новостворення на тій же основі. Потужна активізація генетичної пам'яті, безумовно, має тут місце, проте не слід недооцінювати й реального знання фольклорної стихії, природно набутого ще в дитинстві, а в зрілому віці свідомо поглиблюваного» – зазначає дослідниця Е. Соловей [4, 493].

Мета статті – з'ясувати особливості демонологічних образів у циклі «Зрада» Володимира Свідзінського.

Мотиви поезії В. Свідзінського свідчать про розмаїтість граней його світобачення, що проектується в ключові образи самотності, тиші, саду, природи, води, дерева, пам'яті, втрати, любові. Міф у поета стає явищем ква-

ліфікованим. Він визначає суть переживань і вражень, уможлиблює таке глибоке почуття, яке спроможний виявити лише вертикальний зріз тисячолітнього існування певного явища. Особливо показові щодо індивідуальної міфотворчості та інтерпретації фольклору цикл «Зрада» та «Балади», що увійшли до збірки «Медобір».

Визначальною рисою «Медобору» є абсолютна заглибленість у міф. Фольклорність поезії окреслено не лише на рівні образності, а й на рівні структури. Про наявність ремінісценції замовлянь говорить Елеонора Соловей і зіставляє першу поезію циклу «Зрада» («Їду-поїду на бистрім коні») із матеріалом збірника «Українські шептання і замовляння» П. Єфименка, який В. Свідзінський переписував власноруч. Наприклад, одне із сакральних чисел замовлянь, 12, у наведеному уривку подано як 11+1:

Їду-поїду на бистрім коні
Крізь попіл ночі, крізь полум'я днів,
Тільки пісня бринить за сідлом,
А слідом –
Одинадцять друзів моїх.
Одинадцять місяців молодих... [3, 181].

Трапляється в замовляннях «зелена лоза», себто вербова гілка. «Вербова віта» – наскрізний образ однієї з найбільш загадкових, зашифрованих поезій циклу «Зрада»:

Уже вечір, вечірній вітер.
За безлистим деревом саду,
Як дві нерідних сестри.
Вербова віта цвіте
І жовта свіча горить.
Вербова віта цвіте –
На весну, на юний шум,
А навіщо ця жовта свіча?.. [4, 496–500].

Образи ж – пізнавані і непізнавані, – що їх застосовує В. Свідзінський, формують цілу галерею. Однією із ключових постатей, що з'являються у віршах, є жінка з темною сутністю. Детальніше розглянемо це в першому

вірші циклу «Зрада» – «Їду-поїду на білім коні». Ліричний герой поезії визначає себе як одного з 12 місяців року, який згідно розповсюдженого казкового сюжету їде визволяти бранку-князівну з підземного царства. Князівна перебуває не в людській подобі:

А в тій землі теремок,
Де ящірка проживає,
Що була колись князівною [3, 184].

Це впізнаваний мотив метаморфози дівчини на рептилію (зокрема, нагадує російську народну казку «Царівна-Змія»), проте з певними модифікаціями. Героїня не віддячує своєму рятівникові, навпаки, він залишається самотнім бранцем у позачасі і позапросторі:

Тоді очі звела,
Повні спокою,
Тоді повела
Проти себе рукою,
Я дивлюсь –
А моїх одинадцяти друзів нема,
Тільки вечір та падає тьма,
Та стоїть одинадцять стовпчиків,
Одні порохняві, другі криві,
На всіх шапочки снігові!
Дивна князівна тоді на коня: –
Чого ж твої очі в журбі?
Не нудно буде й тобі:
День у день,
Рік у рік,
Повік
Біля стовпчиків походжати
Та співати жальливих пісень,
Що зграбували тебе,
Що ти не можеш забути,
Що як же недобрим бути,
Коли небо таке голубе! [3, 184].

Модель її поведінки цілком відповідає образіві підступної жінки, типовому для фольклору не лише українського: вона користується закоханим у неї героєм, улесливими словами здобуваючи те, що їй було потрібно (так, наприклад, у російській казці «Чарівний перстень» чинить королівна, у сербській епічній пісні «Одруження короля Вукашина» – Відосава, дружина воєводи Момчила):

– Ти мене любиш? – питає. – Люблю.
– Віддай мені радість свою.
Я віддав.
– І тепер мене любиш? – Люблю.
– Віддай мені силу свою.
Віддав.
– І ще мене любиш? – Люблю.
– Віддай мені мужність свою.
Віддав [3, 181].

Не можна її позбавляти і певних демонічних рис. Вона проходить три стадії перетворень: «...ящірка...Що була колись князівною» – «...як квіточка, біла, Тільки несміла, несміла» – «Показала зуби, як ікла, Засміялася, свиснула, зникла». Очевидно, до першого перетворення вона була наділена позитивними рисами, інакше б герой не вирушав її рятувати. Проте після перебування в потойбіччі («Велика скеля стоїть. Під скелею земля спить. А в тій землі теремок...»); локація асоціативно перегукується із номінацією «той, хто в скалі сидить» – себто, чортом), що присутньо дорівнювало смерті, визволення радше нагадує викликання її духу (згадаймо, вона приходить білою і несмілою). Герой, як Орфей, отримує свою Евридіку, проте вона виявляється радше нечистю у подобі коханої, явним породженням темряви.

Образ тієї ж відьми, чаклунки, опрорави з тогосвіття відгомонить уже в сьомому вірші циклу – «Десять ти з чарами став до бою», де вона визнає свою слабкість, утрату своєї потуги. Натомість ліричний герой говорить про те, що причина того, «Що не владні тепер над тобою Ні недобра моя красота, Ні олживі уста», у тому, що «Я зав'язався в сніжний дим / І за сіткою колихкою / Уздрів потаєнний дим. / Проживало там три сестри, / Три жадених жури. / Там я милий був гість – Біле ж тіло, / Кров червона, / Жовта кість. / Ізв'ялили, спили...» [3, 191]. Традиційно подібною здатністю в'ялити біле тіло і пити червону кров надіялися різні хвороби, дочки та сестри Мари. Так, замовляння супроти Мари з подібним текстом зустрічаємо у «Лісовій пісні» Лесі Українки: «Шіпле-дівиче, / Пропасниче-Трясавиче! / Іди ти собі на куп'я, на болота, / де люди не ходять, де кури не п'ють, / де мій глас не заходить. / Тут тобі не ходити, / білого тіла не в'ялити, / жовтої кості не млоїти, / чорної крові не спивати, / віку не вкорочати. / Ось тобі полинь – / згинь, маро, згинь!» [6, 226–227]. Якщо в Лесі Українки різновид мари – Пропасниця, то у В. Свідзінського – три Жури. За повір'ям, Журба (Жура, Нудьга, Нужда, Туга, Гнітея) – злі духи, які вселяються в людину, печуть її та сушать, а то й на смерть можуть засушити. Гнітея любить «під ребром каменем лежати» [1, 287]. Проте цікаво, що їх три, як норн, скажімо, чи відьом з казок, які або ж допомагають героєві, або є своєрідними етапа-

ми ініціації, яких герой має подолати. У вірші ж він завіюється, зникає, вмирає, проте відроджується уже абрикосовим цвітом у саду своєї сестри.

Мотив родинних зв'язків загалом провідний у цьому циклі: «Ти ляж та й засни собі, тату, / А я біля тебе кластиму хату» (V), «Проживало там три сестри, / Три жаденних жури» (VII), «Та навесні морелевий цвіт Полонив мене у свій літ, / І склонили мене вітри / До оселі моєї сестри» (VII), «За безлистим деревом саду, / Як дві нерідних сестри, / Вербова віта цвіте / І жовта свіча горить» (VIII). Саме героїні, які перебувають з героєм у кровному зв'язку, співвідносні з топосами дому, саду, дерева. Загальновідомо, що в слов'янській свідомості цими топосами обмежувався захищений власний простір, утілювався образ свого місця у світі. Так, наприклад, у V вірші дочка зводить хату, де ховає свого батька від докільля, у якому активно діють злі сили («яка горбата» – образ відьми, ще і поданий як субстантивований ад'єктив, що, згідно вірувань народу, дозволяло і сказати про нечисть, не називаючи її прямо, бо прямо сказане ім'я могло прикликати згадуване; так само і «інший лихий чоловік»; «каліки» ж, яких багато походжає, втілюють собою народне уявлення про природу відьомського дару чи зв'язок з нечистю: народжені з певними дефектами діти були свідченням нечестивості матері або ж вважалися наслідком зурочу тощо), а затим закріплює сказане замком (елемент структури замовлянь, який є фактичним підсумком; виділено жирним):

Ти ляж та й засни собі, тату,
я біля тебе кластиму хату.
Стіни
Пороблю із сухої чатини
На покрівлю соснових гілок,
А волотка трави – то над нею димок.
А як прийде яка горбата
Або інший лихий чоловік, –
Бо тут сьогодні багато
Проходжає калік, –
То я тебе закидаю
Сонячними шапочками маю
І скажу, затуливши собою хатинку:
– Тут мого тата немає,
Десть він інде тепер на спочинку,

Бо він приїхав дуже трудний,
То ви марно сюди не ходіте
І голосом не ячіте,
Все одно чаклунки горбаті
Не мають сили при моїй хаті [3, 189].

У вже аналізованому VII вірші оселя сестри співвідноситься з садом, що є символом миру і гармонії. Сад – місце, з якого походить життя, у якому і з якого розгортається час-простір. І справді, це місце переродження, де герой воскресає разом з марелевим цвітом і здобуває змогу споглядати обожнюваний ним світ:

А в оселі сестри –
Там горицвітом розгоряє,
Там зірниці лежать на траві,
Там кущі, обкувавши пліт,
Зеленять мій улюблений світ,
Надвечірній світ [3, 182].

Загалом сестра є образом-типом, як Єфросинія в згадуваній пісні «Одружіння короля Вукашина» – жіночий позитивний образ, протиставлений образу чародійки, грішниці та нечестивиці.

Окрім того, фігурують нерідні сестри (див. вище) та магічна триєдність сестер-відьом.

Отже, у поетичному циклі «Зрада» Володимира Свідзінського реалізується образна біполярність, співіснування в рамках одного космосу темного і світлого начал. Демонічні начала загалом переважають, настроєво отемнюючи цикл. В. Свідзінський не відходить від традиційного фольклорного уявлення про демонологічні образи, органічно вплітаючи їх у поетичний ряд.

Список використаної літератури

1. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. — вид. 2-ге, стереотип. — К. : Либідь, 2005. — 664 с.
2. Райс Е. Володимир Свідзінський / Е. Райс // Свідзінський В. Медобір. — Б. м., 1975. — С. 151—164.
3. Свідзінський В. Твори у 2 т. / Володимир Свідзінський. — К. : Критика, 2004. — Т. 1. — 2004. — 588 с.
4. Соловей Е. «Роботи і дні» поета // Свідзінський Володимир. Твори у 2 т. / Володимир Свідзінський — К. : Критика, 2004. — Т. 1. — 2004. — 588 с.
5. Стус В. Зникоме розцвітання: [Про поезію В. Свідзінського] / Василь Стус // Стус В. Твори : У 4 т. — Л. : Просвіта, 1994—1997. — Т. 4. — 1994. — С. 346—361.
6. Українка Леся. Твори : в 10-ти т. / Леся Українка. — К. : Дніпро, 1964—1965. — Т. 5 : Драматичні твори. 1964. — 307 с.

Н. Д. ОСЬМАК, Я. В. ДЫЯК

ОСОБЕННОСТИ ДЕМОНОЛОГИЧЕСКИХ ОБРАЗОВ В ЦИКЛЕ «ИЗМЕНА» ВЛАДИМИРА СВИДЗИНСКОГО

В статье выясняются особенности демонологических образов в цикле «Измена» В. Свидзинского. Определено, что в этом цикле реализуется образная биполярность, преобладает демоническое начало. Поэт не отходит от традиционного фольклорного представления о демонологических образах, органично вплетая их в поэтический ряд.

Ключевые слова: демонология, образ, миф.

N. OSMAK, Y. DYIYAK

DEMONIC IMAGES IN THE «BETRAYAL» BY VOLODYMYR SVIDZYNSKY

The features of demonological images in the cycle of works «Betrayal» by V. Svidzynsky are examined in the article. It was determined that this cycle is realized shaped bipolarity dominated demonic principle. The poet does not depart from the traditional folk understanding of demonological images, seamlessly weaving them into a poetic line.

Key words: demonology, image, myth.

Стаття надійшла до редколегії 4.03.2014 р.

УДК 82-3:179.7

Н. Ю. ПАНОВА

ОСОБЕННОСТИ ИЗОБРАЖЕНИЯ САМОУБИЙСТВА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ

Самоубийство рассматривается как социальная проблема, нашедшая отражение в художественной литературе как части духовной жизни общества. Именно в произведениях художественной литературы при помощи различных художественных средств и приемов читатель может проникнуть во внутренний мир героя, узнать его мысли, чувства, переживания и отчасти понять причин, толкнувшие героя на самоубийство.

Ключевые слова: литература, самоубийство, суицидальный акт, внутренний мир героя, социальная проблема.

Актуальность данного исследования заключается в том, что в настоящее время самоубийство превратилось в серьезную социальную проблему и рассматривается как следствие кризиса существования человека. Эта проблема является по сути онтологической и философской. Художественная проза не остается в стороне, исследуя внутренний мир человека, а также определяя границу между добром и злом.

Художественная литература, реагируя на события реальной жизни, обращается к проблеме самоубийства, изучение которой началось еще в XIX веке. Суицидальные случаи, происходящие в реальной жизни, не являются столь привлекательными и завораживающими, столь интересными и интригующими как те, которые описаны в художественных произведениях. Только в произведениях художественной литературы при помощи различных художественных средств и приемов читатель может проникнуть во внутренний

мир героя, узнать его мысли, чувства, переживания и отчасти понять, что толкнуло героя на самоубийство.

Цель данного исследования – проследить отражение проблемы самоубийства в художественной прозе.

Суицидальным тенденциям в художественной прозе посвящены работы отечественных (М. Нестелеев), и зарубежных (Я. Саморукова, Е. Новаковский, А. Богодерова, Д. Решетов, О. Галактионова, В. Ефремов, Г. Чхартишвили) исследователей. Проблема танатологии в литературе рассматривается в трудах литературоведов П. Бицилли, М. Бланшо, Ф. Хофмана, М. Бахтина, В. Казака, Ю. Лотмана, В. Топорова, О. Постнова, Р. Красильникова, Ю. Семикиной, Е. Шимановой, Н. Афанасьевой, Т. Куркиной, Е. Фроловой, О. Романовской, Т. Швецовоной, В. Лебедевой и др.

Как справедливо отмечает М. Нестелеев, «в современном мире самоубийство является неоднозначным феноменом человеческого